

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวไทลื้อที่ถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง ลักษณะของการถ่ายทอดที่แสดงออกในรูปแบบของ ความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิตและความสัมพันธ์จะสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน นอกจากนี้งานวิจัยยังมุ่งศึกษาหาข้อมูลด้านต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการผลิตซ้ำ เพื่อนำเอาข้อมูลเหล่านั้นมาเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาทำความเข้าใจการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของชุมชน และพัฒนาการให้การศึกษาอันกระบวนที่สามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการและวิถีชีวิตของประชาชนเพื่อการส่งเสริมวัฒนธรรมของชุมชนต่อไป

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมไทลื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมปัจจุบันอยู่ในยุคของการสื่อสารที่เปิดกว้าง การไหลบ่าของวัฒนธรรมจึงเกิดผลกระทบทั้งทางตรง และทางอ้อม ดังนั้นการศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาความจริงและเพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยความรู้ด้านวิชาการและทักษะจากผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของไทลื้อ เพื่อทำความเข้าใจให้ถูกต้องที่จะทำการศึกษาเพิ่มเติม ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเอกสารที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมชุมชน
2. วัฒนธรรมชุมชนและความเชื่อของชุมชน
3. วิถีชีวิตและค่านิยม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม คือ การถ่ายทอดหรือการขัดเกลาทางสังคมเพื่อให้รู้ระเบียบของสังคม เป็นรูปแบบการควบคุมสังคมแบบหนึ่ง โดยตัวแทนจากสังคมเริ่มแรกคือครอบครัว เช่น บิดามารดาสั่งสอนบุตร นอกจากนี้ยังมีการกระทำระหว่างสมาชิกในกลุ่มเพื่อน กลุ่มโรงเรียน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกัน เมื่อความหมายของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม คือ การถ่ายทอดหรือการขัดเกลาทางสังคม นักวิชาการหลายท่านจึงได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

การขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่ง เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่มนุษย์คิดค้นขึ้น เพื่อให้สมาชิกในสังคมได้รับและยึดถือปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน ทั้งทางบุคลิกภาพ ความเชื่อ เป็นการให้การศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคคลเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมมีความเข้าใจในวัฒนธรรม มีทักษะและความรู้ต่าง ๆ ที่จำเป็นในการประกอบอาชีพ เป็นกระบวนการต่อเนื่องกันไปจนตลอดชีวิตที่บุคคลจะต้องประสบ ไม่ว่าจะเป็นการให้การอบรมทางตรงหรือทางอ้อม หรือการมีส่วนร่วมในรูปแบบของสังคม สมาชิกจะต้องเรียนรู้ค่านิยม กฎเกณฑ์ใหม่ โดยมี พ่อ แม่ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนสำคัญในการเลี้ยงดูเด็ก นอกจากนี้การขัดเกลายังเป็นกระบวนการช่วยให้บุคคลมีการเรียนรู้ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี บรรทัดฐานของสังคม อุปนิสัย คุณค่าของระบบสังคมที่ตนอยู่ ยอมทำตามกฎเกณฑ์ของสังคมในชีวิตประจำวัน จนกลายเป็นนิสัย (อาานนท์ อภาภิรม, 2525, หน้า 55)

การขัดเกลาทางสังคม (องอาจ พรหมไชย, 2538) เป็นวิถีทางที่จะทำให้บุคคลเรียนรู้ทักษะ ความรู้ ค่านิยม แรงจูงใจ เพื่อการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพทางสังคม ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้นได้รับจากครอบครัว สถานศึกษา และสิ่งแวดล้อม การขัดเกลาทางสังคมจึงเป็นกระบวนการทางตรงและทางอ้อมในการถ่ายทอดของมนุษย์ โดยจุดมุ่งหมายรวมเพื่อถ่ายทอด ค่านิยม วัฒนธรรม ที่สั่งสมจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า

1. เป็นกลไกการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม
2. เป็นกลไกของการควบคุมของสังคม
3. เป็นรากฐานเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาท
4. เป็นกระบวนการที่เกี่ยวกับวิถีการที่ดำรงอยู่ สู่การเปลี่ยนแปลง

การอบรมทางตรงเป็นการอบรมในรูปแบบที่ต้องการให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนที่กลุ่มสังคมกำหนดไว้ ช่วยให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างแจ่มชัด เพราะเป็นการบอกวา อะไรควรทำ อะไรไม่เหมาะที่จะทำ ส่วนการอบรมโดยทางอ้อม เป็นการที่เราได้รับการอบรมโดยไม่รู้ตัว

เป็นการเรียนรู้โดยการเลียนแบบตัวแทนที่ทำหน้าที่ขัดเกลาให้แก่มนุษย์ มีบทบาทแตกต่างกันไป ได้แก่

- ครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่มีหน้าที่อบรมให้แก่เด็ก บิดา มารดา มีอิทธิพลในการถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่เด็กตั้งแต่เกิด

- โรงเรียนนอกจากจะเป็นสถาบันอบรมทางวิชาการแล้ว ยังอบรมคุณค่าให้แก่เด็กด้วย จึงเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ แนวคิดและความเชื่อของบุคคล ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับจากโรงเรียนจะมีคุณค่าต่อสังคม

- กลุ่มอาชีพ เมื่อพ้นจากโรงเรียนก็จะเริ่มประกอบอาชีพเลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว การคบเพื่อนร่วมอาชีพเป็นเวลานาน อาจทำให้บุคคลนั้นมีอุปนิสัย ใจคอ ทัศนคติ และความต้องการของชีวิต แตกต่างจากความต้องการในระยะต้นของชีวิต

นอกจากตัวแทนต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว บุคคลยังต้องผ่านกลุ่มสังคมหรือตัวแทนในการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม เช่น กลุ่มการเมือง กลุ่มศาสนา กลุ่มนันทนาการ

หน้าที่ของกระบวนการขัดเกลาทางสังคมคือ สมาชิกในชุมชนจะอยู่ร่วมกันได้จำเป็นต้องมีการอบรมให้รู้ กฎระเบียบ วินัย ปกป้องชีวิตไม่ให้พ้อแท้ รู้จักบทบาทของตนเองที่สังคมต้องการ (รัชพล ปังพิบูลย์, 2537)

สังคมจะดำรงอยู่ได้เมื่อมีการถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางสังคม จึงมีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

การถ่ายทอดความรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ในวิถีทางของสังคมที่สมาชิกอาศัยอยู่ กระบวนการถ่ายทอดความรู้นี้จะทำได้ดีนั้นบุคคลในสังคมต้องมีการติดต่อกันในชีวิตรประจำวัน (दनัย ไชยโยธา, 2534, หน้า140) การให้ความหมายการถ่ายทอดความรู้ได้สอดคล้องกับความหมายของ วัชรรา คล้ายนาทร (2530, หน้า118) ว่าการถ่ายทอดความรู้เป็นกระบวนการทางสังคมในการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม อันมีผลทำให้สมาชิกหรือบุคคลมีบุคลิกตามแนวสังคมต้องการ

กระบวนการถ่ายทอดนั้นเป็นการเรียนรู้ถึงภูมิปัญญาที่มีในอดีต มีการผลิตซ้ำสืบทอดกันมาเป็นเครื่องมือค้นหาหาความรู้ คุณค่าต่าง ๆ ในสังคม (วัลลภ มณีเชษฐา, 2537) สถาบันแรกที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมคือ สถาบันครอบครัว ซึ่งมีอิทธิพลต่อการขัดเกลาแก่เด็กตั้งแต่เกิดจนดับสิ้น เป็นกระบวนการต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด ครุคนแรกของมนุษย์คือ

บิดามารดา ญาติมิตร การเรียนรู้จะเกิดขึ้นด้วยการอบรมสั่งสอนภายในครอบครัว ขึ้นอยู่กับสถานที่แต่ละพื้นที่ ย่อมมีวิถีที่แตกต่างกันออกไป. (อุ้นตว นพคุณ, 2523, หน้า 2)

ในเมื่อความหมายของการผลิตซ้ำคือการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมจึงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา และเป็นกระบวนการศึกษาที่ทำได้ตามอัชฌาศัย (Informal Education) บางอย่างรับรู้จากการปฏิบัติโดยไม่รู้ตัว มีการถ่ายทอดความรู้ และทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เป็นการศึกษาที่มีกระบวนการต่อเนื่องตลอดเวลาไม่มีสิ้นสุด พร้อมทั้งมีการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรมที่มีอยู่ให้เกิดความมั่นคงเพื่อเป็นแรงยึดเหนี่ยวภายในชุมชน

กระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม จึงเป็นส่วนหนึ่งของการให้การศึกษา ที่มีอยู่ในชุมชน มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิตการร่วมกิจกรรมในชุมชน ส่งผลไปถึงการทำให้สมาชิกของชุมชนมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในการถ่ายทอดแต่ละกิจกรรมจึงต้องมี การอบรม การเรียนรู้ และการถ่ายทอดหรือที่เรียกว่า การขัดเกลาทางสังคม เพื่อป้องกันมิให้สมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากวัฒนธรรมในชุมชนของตนเอง ทำให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ส่วนปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีวัฒนธรรมคือ ความสามารถของมนุษย์ในการถ่ายทอด สอนได้ เรียนได้ และมนุษย์ใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการดำรงชีพ ทำให้มนุษย์ต้องมีการผลิตซ้ำสืบต่อกันเป็นทอด ๆ แต่ไม่มีสังคมใดจะยึดแบบอย่างการดำเนินชีวิต ตามวัฒนธรรมเดิมทุกอย่างตลอดไป เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งไม่คงที่ มีการคิดค้นสิ่งใหม่ปรับปรุงของเดิม ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน (รัชพล ปัจพิบูลย์, 2538)

กาญจนา แก้วเทพ (2528, หน้า 16-24) ได้ให้ความหมายว่า กระบวนการ ถ่ายทอดความรู้ คือกระบวนการทางสังคมซึ่งดำเนินอยู่ตลอดเวลา ในกระบวนการนี้มนุษย์จะซึมซับเอาวัฒนธรรมและลักษณะต่าง ๆ ของสังคมเข้าไปไว้ในโครงสร้างบุคลิกภาพของตน การเรียนรู้ซึมซับนี้เกิดจากอิทธิพลของประสบการณ์ และหลังจากผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ไปที่ละขั้น บุคคลจะเริ่มยอมรับสิ่งเหล่านั้น การถ่ายทอดความรู้จึงเป็นกระบวนการที่สำคัญที่สุดที่จะพัฒนาบุคลิกภาพ การถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญคือ ครอบครัวที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ตั้งแต่วัยแรกเกิดไปจนแยกครอบครัว นอกจากนั้นการถ่ายทอดยังจะได้รับในกลุ่มเพื่อน กลุ่มโรงเรียน สื่อมวลชน ส่วน ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์ (2535, หน้า 25 – 33) ได้อธิบายการถ่ายทอดความรู้ไว้ว่า เป็นการศึกษา เป็นวิธีการขัดเกลา และเป็นการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งให้แก่คนรุ่นหนึ่ง เช่น การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับงานอาชีพในชุมชน มีการสืบทอดต่อกันมา โดยเหตุผลด้านทรัพยากรและสภาพการดำรงชีวิตในท้องถิ่นที่เป็นแรงจูงใจสำคัญในการเลือกที่จะเรียน

ความสำเร็จของบรรพบุรุษก็เป็นแรงสนับสนุนให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว องค์กรสำคัญที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดคือครอบครัว เพื่อนบ้าน ผู้รู้ และวัด ระบบการถ่ายทอดมีการปรับเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เหมาะกับสภาพของสังคมนั้น และ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2531, หน้า 50-53) ได้อธิบายว่า การศึกษาและการถ่ายทอดนั้น เหตุที่มนุษย์มีความสามารถดำรงเผ่าพันธุ์ก็เพราะมีการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมมาช้านานให้แก่สมาชิกรุ่นใหม่ ความรู้และประสบการณ์ที่ ถ่ายทอดนั้นมีความละเอียดและซับซ้อน โดยจะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน อุดมการณ์และวัฒนธรรมของกลุ่ม รูปแบบการถ่ายทอด จะต้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้เรียน เพื่อสอดคล้องการดำเนินชีวิตของชุมชนอย่างปกติ ส่วน จารุวรรณ ธรรมวัตร (2531, หน้า 9-12) ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านว่า มีการถ่ายทอดที่หลากหลายรูปแบบ ตามเนื้อหาและกลุ่มเป้าหมาย เช่น การถ่ายทอดให้กับเด็กจะต้องสนุกไม่ซับซ้อน มีการละเล่นปริศนา คำทาย เล่นนิทาน การลงมือทำ แต่การถ่ายทอดให้กับผู้ใหญ่เน้น ใช้วิธีการบอกเล่า ประกอบพิธีกรรม การปฏิบัติทุกวิธีจะอิงแอบระบบความเชื่อ ความศรัทธาในอำนาจทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว ประเวศ ะสี (2532, หน้า 14) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวเป็นประโยชน์ต่อลูกมาก การที่ลูกได้ทำงานร่วมกับ พ่อ แม่จะเป็นการเพิ่มพูนสติปัญญา ทักษะและอารมณ์ร่วมอยู่ด้วย แต่ในภาวะปัจจุบัน อาชีพใหม่เกิดขึ้น ทำให้ชีวิตพ่อ แม่ ลูก ต้องขาดจากกัน สายใยของครอบครัวจึงบอบบาง

การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (อนันท์ กาญจนพันธ์, 2531, หน้า 164-165, 170-171) ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่แตกต่างไปจากชนกลุ่มใหญ่ที่แสดงออกมาในรูปแบบพิธีกรรม โดยบทบาทและหน้าที่ทั่วไปจะมีความสำคัญในการจัดระเบียบและความสัมพันธ์ในสังคม ได้แก่ ค่านิยม ทศนคติ กรอบความประพฤติที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวของสังคม ล้วนมีความหมายต่อการดำรงชีวิต ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมที่สืบทอดมา เช่นในงานศึกษาวิจัยของ สุจิตรา ประยูรพิทักษ์ (2520, หน้า 179-180) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดการเรียนรู้ของชาวเขาเผ่าเมี่ยนว่า เมี่ยนมีการถ่ายทอดความรู้วัฒนธรรมประจำเผ่าอย่างต่อเนื่องในการใช้ภาษา การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน สาเหตุที่ยังผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้ในสังคม เนื่องจากเมี่ยนยังยึดถือวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างเคร่งครัด

ปัจจัยในการดำรงชีวิต และการถ่ายทอดของกลุ่มคนส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับเรื่อง ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี การแต่งกาย การเมือง เศรษฐกิจ สังคม การบันเทิงและ

อาหารการกิน การที่บุคคลอยู่ร่วมกันในสังคม จะต้องพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อถ่ายทอดความคิดเห็นและประสบการณ์ให้กันและกัน มีการจัดระเบียบของสังคม เพื่อเป็นแนวทางกำกับพฤติกรรมของแต่ละบุคคลตลอดจนเพื่อนมนุษย์ที่เกิดขึ้นใหม่ (อานนท์ อาภาภิรม, 2514, หน้า 12) การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมต่างๆ กันแม้จะมีการปรับพิธีกรรมบางอย่างเข้าหากัน แต่การยึดมั่นในสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ในวัฒนธรรมของตนเองก็ยังคงอยู่ และการที่แต่ละกลุ่มคนคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมคนไว้ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการนอกเหนือความต้องการทางกายภาพ (สถาบันเอเชีย จุฬาฯ, 2523, หน้า 89 – 91) ทั้งนี้เพราะในกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งย่อมมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง

กล่าวโดยสรุป จากความหมายที่นักวิชาการหลายคนให้ไว้ ความหมายของการขัดเกลาทางสังคมและการถ่ายทอดความรู้ หมายถึงกระบวนการที่สังคมใช้เป็นแนวทางในการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในชุมชน จากรุ่นหนึ่งไปไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ทำให้สมาชิกของชุมชนดำเนินชีวิตไปตามสังคมแต่ละแห่งต้องการ

วัฒนธรรมชุมชน และความเชื่อของชุมชน

วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคม อันเป็นผลของการที่มนุษย์เรียนรู้จากธรรมชาติ จากสังคมมนุษย์ด้วยกัน และตั้งสมมติประสบการณ์ที่เรียนรู้ไว้ เพื่อปรับตัว ถ่ายทอด และปรับเปลี่ยนตามเหตุการณ์ เป็นสิ่งไม่หยุดนิ่ง มีการเคลื่อนไหว (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2536, หน้า 72) เพื่อให้เข้าใจวัฒนธรรมให้ชัดเจน จำเป็นอย่างยิ่งต้องเข้าใจความหมายก่อน เพราะความหมายของวัฒนธรรมนั้นกว้าง จึงมีผู้ให้ความหมายและความสำคัญดังนี้

คลักคอสันและ เค็ลลี่ (อ้างในงามพิศ สัตย์สงวน, 2538, หน้า 21) ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต เป็นแนวทางในการปฏิบัติและในบทความเดียวกันยังได้สรุปความหมายของวัฒนธรรมว่าเป็นแบบแผน พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ที่มีอยู่ร่วมกันในกลุ่มชนหนึ่งๆ และมีการถ่ายทอดให้สมาชิกใหม่ เพราะฉะนั้น จำนง อดิวัฒนสิทธิ และคณะ (2530, หน้า 20) ได้อธิบายว่า สังคมแต่ละสังคมต่างก็มีวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มของตัวเอง ทั้งนี้เพราะปัจจัยบางด้านที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมของมนุษย์มีความแตกต่างกัน เช่น ความรู้สึกนึกคิด สภาพแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่ ได้แก่ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ไม่เหมือนกัน

ในเรื่องลักษณะของวัฒนธรรมนั้น สุพัตรา สุภาพ (2528, หน้า 108 – 109) ได้สรุปความหมายของวัฒนธรรมว่าเป็นมรดกของสังคมที่มีภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม และลักษณะอื่น ๆ ที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด ซึ่งสอดคล้องกับความหมาย

วัฒนธรรมของ ณรงค์ เส็งประชา (2531, หน้า 3) สรุปวัฒนธรรมว่า เป็นมรดกทางสังคมที่เกิดจากผลของการถ่ายทอดและเรียนรู้จากคนรุ่นก่อนๆ ดำเนินสืบต่อกันมามีชาติโดยเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการถ่ายทอดได้แก่ การสื่อสารใช้ภาษา ตัวเลข หรือเครื่องหมายที่กำหนดขึ้นมา

จากการที่ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นชุมชน การต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน ระบบการผลิตต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ต้องพัฒนาเป็นระบบคุณค่า ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมากลายเป็นวัฒนธรรมชุมชน ความรัก การแบ่งปัน ช่วยเหลือกัน การสมณะภายใต้จิตสำนึกเหล่านี้เป็นศักยภาพพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน จึงเป็นแหล่งผลิตวัฒนธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของสมาชิก ให้ความอบอุ่น ให้โอกาส เกิดการเรียนรู้ โดยมีวัฒนธรรมเป็นตัวคอยควบคุมระบบความสัมพันธ์ของสมาชิก และโครงสร้างทางสังคมอีกด้วย (พิสมัย อะโน, 2538)

ดังนั้นการที่สังคมหนึ่ง ๆ จะอยู่ได้ ต้องมีวัฒนธรรมเป็นวิถีของตนเอง มีความเป็นอยู่ หรือการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน เช่น มีขนบธรรมเนียม ค่านิยม การเมือง การปกครอง ศาสนา (สุพัตรา สุภาพ, 2534, หน้า 32) เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เรียนรู้ ผลิตซ้ำ รับช่วงสืบทอดไปได้ มีระบบที่เปลี่ยนแปลงมีการปรับตัวรวมทั้งเป็นมรดกทางสังคมที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึง วิถีชีวิตที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มสังคม ตามแต่จะสร้างขึ้น (จรัญ พรหมอยู่, 2526, หน้า 89)

วัฒนธรรมกับสังคมเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน แต่เนื่องจากมนุษย์มีความต้องการไม่สิ้นสุด จึงจำเป็นต้องจัดระเบียบทางสังคม เพื่อควบคุมด้านพฤติกรรมของมนุษย์ ให้เป็นไปตามที่สังคมนั้น ๆ ต้องการ และเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ ในขณะที่เดียวกันสมาชิกในสังคม ก็จะได้มีการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม ทำให้สามารถปรับตัวและแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ได้เหมาะสมและถูกต้องดังนั้นการจัดระเบียบทางสังคม ก็เพื่อให้สังคมยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรม มีการปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม

การที่มนุษย์ต้องอยู่รวมกันเป็นชุมชน จำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกในชุมชนทั้งปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ถือปฏิบัติผลิตซ้ำเป็นวัฒนธรรมรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่อง การดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบชุมชนภายใน วัฒนธรรมชุมชนจึงก่อตัวขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน และการมีความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของชุมชนในลักษณะของการต่อสู้เพื่อการครองชีพ

ในการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน เป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าที่ดำรงอยู่ของชุมชน โดยมุ่งเน้นการค้นหาวิถีชีวิตการค้นหาค้นหาของชุมชนจากประวัติศาสตร์และการดำเนินการพัฒนาที่สอดคล้องกับชุมชน สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2533, หน้า 43) ได้กล่าวไว้ 3 ประการคือ

1. ระบบการผลิตหรือการทำมาหากิน
2. การอยู่ร่วมกัน เช่น ครอบครัวเครือญาติ ชุมชนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
3. ระบบความเชื่อประกอบด้วย ศาสนา คุณค่า พิธีกรรม

ศรีศักร วัลลิโภดม (2537, หน้า 27-29) กล่าวว่าชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนจะประกอบไปด้วยโครงสร้างทางสังคมที่สัมพันธ์กับระบบการผลิต และเกี่ยวข้องกับความเชื่อในการดำรงชีวิตของมนุษย์จะต้องสัมพันธ์กับโครงสร้าง 3 ระบบนี้

ชยันต์ วรรณะภูทิ (2529, หน้า 1 - 4) ได้สรุปความสำคัญของการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนว่า

1. ต้องศึกษาวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นองค์รวมทั้งหมด หมายถึงต้องศึกษาครอบคลุมวิถีชีวิตทุกด้าน เพื่อทำความเข้าใจระบบต่าง ๆ เหล่านี้ มีความสัมพันธ์หรือขัดแย้งกันอย่างไร วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตในสังคมจึงไม่อาจแยกศึกษาเป็นส่วน ๆ ได้
2. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ อาจเกิดขึ้นจากกระบวนการและกลไกภายในสังคม เช่น ความขัดแย้ง หรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม หรือการครอบงำที่มาจากสังคมภายนอก ดังนั้น การศึกษาวัฒนธรรมต้องมองมิติด้านเวลาของวัฒนธรรมด้วย
3. วัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ย่อมมีบริบทแวดล้อมของมันเอง ดังนั้นการศึกษาวัฒนธรรมต้องใช้เกณฑ์ที่มาจากสังคมนั้นในการมองวัฒนธรรม

ทั้งนี้เพราะในแต่ละสังคมนั้นย่อมมีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตัวเอง สมาชิกของสังคมใดก็ต้องเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมนั้น โดยการเข้าร่วมกิจกรรมทำตามกฎเกณฑ์บังคับของวัฒนธรรมเป็นการ สืบทอด อนุรักษ์ พิถีพิถัน เพื่อให้วัฒนธรรมดำรงอยู่คู่ชุมชนต่อไป

ดังนั้นมิติทางด้านวัฒนธรรมชุมชน จึงครอบคลุมวิถีชีวิตทุกด้านรวมทั้งระบบต่าง ๆ ในสังคม มีความสัมพันธ์ส่งผลซึ่งกันและกัน วัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลง และเมื่อเกิดมีการเปลี่ยนแปลงส่วนใดก็จะส่งผลต่อส่วนอื่น ๆ ไปด้วย เพื่อเป็นการปรับตัวให้เข้ากับปัญหาที่มีสาเหตุมาจากภายนอกหรือภายในชุมชน นอกจากนี้ยังมีความหลากหลายและเป็นเอกลักษณ์ในวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ย่อมมีเหตุผล มีหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่แตกต่างกันออก

ไปตามบริบทแวดล้อมของมันเอง การเข้าใจระบบคุณค่าและสิ่งที่มีอยู่เบื้องหลังที่แสดงออกจึงต้องมองและตีความตามบริบทภายในวัฒนธรรมนั้น ๆ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2537, หน้า 28) วิถีชีวิตของประชาชนในชนบทที่มีความเรียบง่ายผูกพันใกล้ชิดเอื้อเพื่อแผ่มีลักษณะครอบครัวแบบขยาย ระบบความสัมพันธ์อันที่พี่น้อง ร่วมคิด ร่วมกิจกรรมแบบสมัครใจ มีการจัดสรรบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในแต่ละคนในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทุกคนจะร่วมกันระดมความคิดอย่างสร้างสรรค์ปฏิบัติหน้าที่ตามความถนัดของตนโดยแบ่งตามเพศและวัย (กาญจนา แก้วเทพ, 2529, หน้า 78)

วัฒนธรรมชุมชนทุกแห่งล้วนมีระบบความเชื่อตามธรรมชาติ รู้จักตั้งคำถามและพยายามหาคำตอบมาอธิบายจากความสงสัยเกี่ยวกับเรื่อง การเกิด การตาย ทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องของวิญญาณว่ามีอำนาจ ทำให้มนุษย์มีการเช่นสรวง บูชา เกิดการยอมรับในเรื่องผีและความเชื่อ มีการเปลี่ยนแปลงผสมผสานตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปของสังคม (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2530)

จากการที่มนุษย์สร้างระบบความเชื่อเพื่อประโยชน์ของตนนั้น ได้มีการ สืบทอดความเชื่อต่อกันมา มีการเปลี่ยนแปลงตามขั้นตอนของเศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยี โดยสรุปองค์ประกอบของความเชื่อจึงประกอบด้วย แนวคิด พิธีกรรม และผู้ประกอบพิธีกรรม เช่นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี จะมีพิธีกรรมและการติดต่อกับผีโดยผ่าน ผู้ประกอบพิธี คือคนเข้าทรง

ความเชื่อมีพื้นฐานมาจากการทำมาหากิน การต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตรอด การพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ความต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและความเป็นมาของชีวิต พัฒนา ขึ้นมาเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อ เกิดระบบคุณค่า ทำให้เกิดประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต การทำมาหากินจึงมักสอดแทรกหมุนเวียนไปตามฤดูกาลในแต่ละรอบปี (พิสมัย อะโน, 2538)

ระบบความเชื่อในเรื่องการเช่นไหว้ผี และวิญญาณ ซึ่งเน้นในเรื่องของความเชื่อทางศาสนาเพื่อก่อให้เกิดศรัทธาซึ่งช่วยคุ้มครองป้องกัน และบันดาลให้มีโชคลาภ แคล้วคลาดจากภัยอันตราย ลัทธิศาสนาและความเชื่อเหล่านี้นำมาผนวกเข้ากับแบบแผนทางเครือญาติและโครงสร้างทางครอบครัว ทำให้เกิดความสำคัญต่อการแสดงออกในเชิงของพิธีกรรมต่าง ๆ เน้นในเรื่องความกตัญญูต่อบุพการี ด้านความสำคัญในการแสดงออกในสังคมดั้งเดิมของจีน (ลิขิต ธีระเวคิน, 2521, หน้า 28-29)

งามพิศ สัตย์สงวน (2532, หน้า 171 – 177) กล่าวว่า สิ่งเหนือธรรมชาติคือสิ่งที่มนุษย์เรียกว่า ผี สาง เทวดา เทพเจ้า จิตวิญญาณ แม้ว่าจะเป็นสิ่งเร้นลับไม่สามารถพิสูจน์ว่ามีจริงหรือไม่ แต่มนุษย์ก็มีความเชื่อว่าเป็นสิ่งมีอำนาจให้คุณให้โทษกับชีวิตมนุษย์ทุกด้าน ในความเห็นของพระยาอนุสารราชชน (2505, หน้า 68 – 75) ถือว่า ผี สาง เทวดา เทพเจ้า เป็นผีดีที่นำคุณและคอยช่วยเหลือคุ้มครองมนุษย์ให้รอดพ้นจากอันตราย ส่วนปีศาจถือว่าเป็นผีร้าย สร้างความเดือดร้อนให้มนุษย์ สำหรับวิญญาณนั้นมีวิญญาณดีได้แก่ วิญญาณบรรพบุรุษ ผีปู่ย่า ตา ยาย ผีบ้าน ผีเรือน ส่วนวิญญาณร้ายได้แก่ ผีร้าย ผีปีศาจ ลีวิกา จรัตแสงเพชร (2535) กล่าวถึงความเชื่อของกะเหรี่ยงที่มีต่อธรรมชาติว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การเคารพทั้งสิ้น โดยเชื่อว่าธรรมชาติมีผีอยู่มากมายทั้งผีร้ายผีดี สิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าแก่ธรรมชาติ คือ การจัดพิธีกรรมบวงสรวง เช่น ไห้วัดต้นไม้

บุปผา ทวีสุข (อ้างใน ลีวิกา จรัตแสงเพชร, 2535) จำกัดความหมายของความเชื่อว่าเป็นการยอมรับในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งบางสิ่งก็มีตัวตน บางสิ่งไม่มีตัวตน อาจพิสูจน์ได้และพิสูจน์ไม่ได้เกิดจากความไม่รู้ ความกลัว และพยายามหาเหตุผลมาอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ค้นหาไม่ได้ว่าทำไมถึงเกิดขึ้น จึงสร้างความเชื่อว่าพระเจ้าทำให้เกิดเช่น โรคภัยไข้เจ็บ ความเชื่อเรื่องผี ทำให้ความเชื่อนั้นมีการสืบทอดต่อมาเป็นมรดกอย่างหนึ่งของสังคม

สมิทธิ์ สระอุดม (2534, หน้า 60-65) สรุปความเชื่อว่าเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำในสิ่งต่าง ๆ ทั้งด้านดีและด้านร้าย คนโบราณจึงสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ลูกหลานได้ สักการะและนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือศาสนา และสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น พระภูมิเจ้าที่ ผีปู่ย่า เจ้าเข้าทรง เทพเจ้า ความเชื่อทางศาสนายังเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรมแต่ละสังคม เพราะเป็นตัวกำหนด พฤติกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นความเชื่อที่ระบุนามความดีความชั่ว แยกตามลักษณะความเชื่อได้ 2 ลักษณะคือ

1. ความเชื่อทั่วไป เช่น ด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติ ด้านฤกษ์ยาม ด้านศาสนา ด้านทำมาหากิน ฯลฯ
2. ความเชื่อที่แฝงด้วยความกลัว เช่น ด้านไสยศาสตร์ โชคลาง สิ่งศักดิ์สิทธิ์

จากเหตุที่มนุษย์มีความเชื่อต่าง ๆ ทำให้เกิดประโยชน์ คือ เกิดความมั่นใจ เกิดพลังธรรมชาติ สังคมมนุษย์ล้วนมีระบบความเชื่อตามธรรมชาติวิสัยของมนุษย์ เนื่องจากพยายามหาคำตอบที่เกิดจากความสงสัย และเชื่อในเรื่องดวงวิญญาณว่ามีอำนาจ จึงทำให้เกิดการเช่นไหว้ บูชา ทำให้เกิดการยอมรับนับถือผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยถ่ายทอดความเชื่อนั้นออกมาในรูปของพิธีกรรมและผู้ประกอบพิธีกรรม

งานวิจัยของ มงคล จันทน์บำรุง (2534, หน้า 90 – 91) ได้ศึกษาวัฒนธรรมของเข้าพบว่าปัจจัยที่ทำให้เข้าสามารถรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้ได้ด้วยสาเหตุ 2 ประการ คือ สาเหตุที่ 1 ความเชื่อของเข้าไทย เข้ากวาสี ในการใช้ภาพผีใหญ่เชื่อว่าผีสามดาว (ฟามซิง) มีความสำคัญมากที่สุดในบ้านคาสีใหญ่ และสาเหตุที่ 2 คือ ความภูมิใจในเผ่าพันธุ์ว่าตนเองนั้นสืบเชื้อสายมาจากจักรพรรดิของจีน ในพิธีแต่งงานทุกครั้ง หมอผีจะเล่าประวัติความเป็นมาของชนเผ่าเข้าให้คู่บ่าวสาวฟัง และภาคภูมิใจที่จะแสดงความเป็นเข้าด้วยเครื่องแต่งกายที่มีการปกคลุมตามประเพณี จึงทำให้เข้ามีความภาคภูมิใจ สุจิตรา ประยูรพิทักษ์ (2520) ได้ศึกษาเรื่องการปรับตัว ในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ของชนเผ่าเข้าพบว่า การปรับตัวในด้านศาสนา และความเชื่อนั้น การเปลี่ยนแปลง และปรับตัวแทบจะไม่มีเลย ทั้งนี้เพราะศาสนาและความเชื่อของชาวเข้ายังคงทำหน้าที่สนองต่อความต้องการส่วนใหญ่ของเข้าได้ดี

สุภกิจ เทพบัณฑิต (2539) ได้ศึกษาการธำรงเอกลักษณ์ของชาวไทยอีสานพบว่าคนไทยอีสานที่อพยพมาอยู่ทางเหนือสุดของประเทศไทย ยังคงประกอบพิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีเหมือนชาวอีสานที่อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือทุกประการ การใช้ภาษาอีสานในชีวิตประจำวัน การสื่อสารและสัมพันธ์กับสิ่งเดิม จึงเป็นวิธีการผลิตซ้ำเพื่อการปลูกฝังสมาชิกใหม่ให้ยึดถือปฏิบัติตามวัฒนธรรมในชุมชน

จากความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนและความเชื่อในชุมชนที่กล่าวมาแล้วเป็นการให้คุณค่าของชุมชนในการจัดการด้านต่างๆของชุมชน ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตใน ชุมชน ทั้งเกี่ยวข้องกับกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันในหลายลักษณะ และมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ดังกล่าว ภายใต้เงื่อนไข สถานการณ์ และสภาพการเปลี่ยนแปลงในสังคม

โดยสรุปวัฒนธรรมชุมชนและความเชื่อในชุมชนคือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์ เป็นความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต มีแนวทางประเพณี ปฏิบัติที่แตกต่างกัน วิถีชีวิตของมนุษย์แต่ละสังคมที่เรียนรู้จากสังคมนุษย์ด้วยกันแล้วสั่งสมประสบการณ์ที่เรียนรู้ไว้ปรับตัว ถ่ายทอด ปรับเปลี่ยน เคลื่อนไหวสืบต่อและถ่ายทอดการเรียนรู้ ให้สอดคล้องต่อสถานการณ์ บริบท และกาลเวลา วัฒนธรรมชุมชนและความเชื่อของชุมชนสามารถศึกษาได้จากวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งจะถ่ายทอดความเป็นชีวิตวัฒนธรรม ได้ชัดเจน และควบคุมทุกแง่มุมของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ

วิถีชีวิตและค่านิยม

ในสังคมหนึ่ง ๆ ย่อมมีวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ด้วยเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมทางสังคม และภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน

วิถีชีวิตของมนุษย์ถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรม ดังนั้นจึงมีการถ่ายทอดเช่นเดียวกับด้านอื่น ๆ โดยที่วิถีชีวิตของแต่ละสังคม ก็มีรูปร่างแตกต่างกันไป สำหรับวิถีชีวิตที่จะกล่าวนี้ เป็นวิถีชีวิตด้านการผลิตทางการเกษตร แบบยังชีพ สุจริตา ประยูรพิทักษ์ (อ้างใน สิริกา จรรย์แสงเพชร, 2535) พบว่า การผลิตของเมียนเป็นแบบยังชีพ ใช้บริโภคภายในครัวเรือน ครอบครัวคือหน่วยผลิตที่สำคัญ การทำเกษตรแบบไร่เลื่อนลอยเป็นรูปแบบการทำเกษตรแบบดั้งเดิมของเมียน ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยใช้วิธีโค่นต้นไม้ หักร้าง ถางพง เผาป่า เมื่อใช้พื้นที่จนดินขาดความอุดมสมบูรณ์ แล้วก็ทิ้งพื้นที่นั้น ไปบุกเบิกป่าไม้ใหม่ต่อไป ศุภกิจ เทพบัณฑิต (2539) ได้ศึกษาวิถีชีวิตของคนไทยอีสานในภาคเหนือ พบว่า การแบ่งหน้าที่ในการทำงานตามความเหมาะสม เพศ และวัย โดยที่ทุกคนจะช่วยกันทำงาน ส่วนภาษาที่ใช้สื่อสารกันจะใช้ภาษาอีสาน อาหารการกินก็เรียบง่าย อาชีพส่วนใหญ่ทำนา ทำไร่ และยังมีอาชีพในครัวเรือนคือ การทอผ้า ทอเสื่อ สานไม้ไผ่ ที่มีให้เห็นกันทุกครัวเรือน (ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนกุล, 2538, หน้า 1-25) ได้ศึกษา การผลิตข้าววัฒนธรรมการทอผ้าของไทยไทลื้อ พบว่า ในอดีตผู้หญิงไทลื้อมีวิถีชีวิตที่ไม่แตกต่างไปจากคนอื่นนัก คือตั้งแต่เกิดผ่านวัยเด็กสู่วัยรุ่นก่อนแต่งงานในช่วงวัยนี้ผู้หญิงจะได้รับการเลี้ยงดูเรียนรู้และฝึกหัดการทอผ้า จากสถาบันครอบครัวที่มีแม่ ยาย และญาติผู้ใหญ่คอยสั่งสอนหน้าที่ของกุลสตรี งานบ้านงานเรือน เด็กหญิงจะหัดทอถุงย่าม หรือผ้าเช็ดน้้อย จากเทคนิคการขัดลาย ผ้าฝืนธรรมชาติ ที่เรียกว่าผ้าฮ้ำ ไปสู่เทคนิคการทอ ยกดอก มุก (จิต) จก เกาะ ที่ยากขึ้นตามลำดับ

วิถีชีวิตของชาวบ้านแม่สาบ (องอาจ พรหมไชย, 2538) จากการศึกษาพบว่าเป็นวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย อาศัยการประกอบอาชีพเกษตรเป็นหลัก สมัยก่อนทำเพื่อยังชีพแต่ปัจจุบันผลิตเพื่อขายมุ่งเศรษฐกิจเป็นหลัก ชาวบ้านมีฐานะดี การศึกษาแบบไม่เป็นทางการจะเป็นการศึกษาที่มนุษย์ได้รับเป็นอันดับแรกคือการขัดเกลาทางสังคมมีปู่ย่า ตา ยาย พ่อแม่และในระดับครอบครัวเป็นผู้ให้ความรู้แก่ลูกหลาน สั่งสอนการทำมาหากินโดยเฉพาะทางเกษตรกรรมการอบรมจึงเป็นการฝึกการปฏิบัติจริง และการบอกเล่า

ค่านิยม คือ สิ่งที่กลุ่มสังคมหนึ่งเห็นว่า เป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำ นำยกย่อง หรือเห็นว่าถูกต้องเป็นที่ยอมรับทั่วไปจากสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ เช่น ค่านิยม ด้านการกิน ค่านิยมด้านการแต่งกาย ค่านิยมด้านการพูด เป็นต้น

สีวิกา จรัญแสงเพชร (2535) ได้ศึกษาวัฒนธรรมการแต่งกายของเผ่าเมี่ยน พบว่า ค่านิยมด้านการแต่งกายของชาวเมี่ยน จะประกอบไปด้วยลายปักที่งดงาม ประดับด้วย เครื่องเงินที่มีฝีมือละเอียด ประณีต และยังเป็นเผ่าที่รักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจน พิธีกรรมที่มีมาตั้งแต่อดีตสมัยดั้งเดิมไว้ได้

วัลลภ มณีเชษฐา (2537) ค่านิยมที่มีต่อภาษาพูดภาษาเขียนอักษรธรรมล้านนา ส่วน หนึ่งถูกกลืนจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ แผลอิทธิพลเข้ามากระทบกับวัฒนธรรมดั้งเดิม เมื่อบุคคล ยอมรับในสิ่งใหม่ แต่ก็ยังมีบุคคลที่เป็นห่วงกลัววัฒนธรรมดั้งเดิมจะสูญสลาย จึงร่วมแรง ร่วมใจกันถ่ายทอด อนุรักษ์วัฒนธรรมภาษาล้านนาไว้ทั้งภาษาพูด และภาษาเขียน

ค่านิยมของการแต่งกายของชาวไทยลื้อทั้งชายและหญิงส่วนมากแต่งกายตามสมัยนิยม แต่ในโอกาสพิเศษ เช่น งานบุญ งานสงกรานต์ มักจะแต่งกายตามประเพณีนิยม แบบคนไทย ภาคเหนือ และแบบคนไทลื้อ เช่น ชายสวมกางเกงขาก๊วย และเสื้อม่อฮ่อม มีผ้าขาวม้าพาดเอว ส่วนหญิงสวมผ้าถุงมีเชิงงดงาม ซึ่งทอด้วยมือที่เรียกว่า ชิ่นลื้อ และสวมเสื้อปัก (รพีพร รักมณุษย์, 2528, หน้า 9)

สรุปลักษณะชีวิต และค่านิยมคือ ส่วนหนึ่งของสังคมถือว่าเป็นวัฒนธรรม ย่อมมีการ ถ่ายทอดสืบต่อไปโดยผ่านกลไกทางสังคม และปฏิบัติการทางสังคมด้านต่าง ๆ ในชุมชน วิถีชีวิต และค่านิยมย่อมเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสมัยนิยม เพื่อให้เหมาะสมกับ สถานการณ์ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชูเกียรติ สีสวรรณ์ (2535, หน้า 25-43) ได้ศึกษาระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ชนบทภาคเหนือ พบว่าเริ่มผลิตซ้ำกันที่ครอบครัวโดยใช้ทรัพยากรหรือสิ่งที่มีในท้องถิ่น กระบวนการผลิตซ้ำใช้วิธีสอนและฝึกปฏิบัติจริงจนชำนาญ ผู้สอนคือผู้รู้ หรือพ่อแม่ที่มีความรู้ และประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงใจ โดยดูจากความ สำเร็จที่บรรพบุรุษในรุ่นก่อนได้รับ การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวจึงเกิดขึ้นตลอดเวลาไม่มี ที่สิ้นสุด ผู้เรียนเมื่อชำนาญก็จะเป็นผู้สอนให้คนรุ่นต่อไป จากการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลพวง จากการพัฒนา เมื่อเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ก็มีส่วนกระตุ้นให้มีการเปลี่ยนต่อระบบการเรียนรู้ของ ชุมชนในชนบท ปัจจุบันการเรียนรู้ในท้องถิ่นเหลือไม่มากนัก แต่ก็ยังสามารถรื้อฟื้นให้เป็น ประโยชน์ต่อการวางแผนการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพ และวิถีชีวิตของประชากรได้

ในการศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ของไทยลื้อ เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลด้วย สมุนไพร งามอาจ พรหมไชย (2538) พบว่าการถ่ายทอดความรู้ของชนชาวไทยลื้อได้อาศัยการ

กล่อมเกลாதงสังคมโดยครอบครัว เตรีอญาติ แม้นว่าการรักษาพยาบาลแผนปัจจุบันจะรวดเร็วแต่ชาวไทลื้อส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาด้วยสมุนไพร เนื่องจากราคาถูกและได้รับการถ่ายทอดมาจากอดีต แต่กับคนรุ่นใหม่เนื่องจากคนเหล่านี้ได้เรียนรู้การรักษาพยาบาลจากสื่อ ให้รู้การรักษาด้วยวิธีวิทยาศาสตร์มากกว่าแผนโบราณ ปัจจุบันพบว่ามีการรักษาด้วยการแพทย์แผนโบราณควบคู่กับแพทย์แผนปัจจุบัน

รัชพล ปัจจุพิบูลย์ (2538) ได้ทำการศึกษาการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ ที่สืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ในกระบวนการถ่ายทอด มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนสอดแทรกความรู้ด้านต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอด คือ พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง วัฒนธรรมการทอผ้ายังประกอบไปด้วย ค่านิยม ความเชื่อ และ พิธีกรรมต่าง ๆ ในการประกอบพิธีกรรมจะต้องใช้ผ้าทอเองมาประดิษฐ์เป็นเสื้อผ้าสวมใส่ จึงทำให้เกิดความจำเป็นต้องมีการถ่ายทอดการทอผ้าสืบต่อมา

พัทยา สายหู (2540, หน้า 24) ได้สรุปความหมายของวัฒนธรรมว่าเป็นแบบอย่างลักษณะชีวิตของแต่ละกลุ่ม ที่สมาชิกยึดถือร่วมกันในการดำเนินชีวิตตราบเท่าที่ยังเป็นสมาชิกของกลุ่ม เช่น ภาษาพูด การกินอยู่ การปลูกบ้านเรือน การใช้ขนบธรรมเนียม การมีปรัชญาและศาสนาเดียวกัน

เสรี พงศ์พิศ และคณะ (2538, หน้า 3-5) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษา ในศตวรรษที่ 21 ว่า โลกที่เปลี่ยนไปในทิศทางที่ไร้พรมแดน ดังนั้น ครอบครัว ชุมชน สังคม จะต้องแสวงหาความพอดี ดังนั้นการดำรงชีวิตจึงอยู่ที่การเรียนรู้ การรู้ทัน และการปรับตัว สังคมมนุษย์ตลอดชีวิตมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิต สังคม การเรียนรู้ชีวิต การทำงาน ที่ผสมผสานกลมกลืนกันในชุมชน เพื่อความเข้มแข็งที่ช่วยเสริมความก้าวหน้า และความมั่นคงของประเทศ การจัดการศึกษาเพื่อชุมชนเป็นการทำให้เกิดความรู้ จะเป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงชุมชน และสังคมไปสู่ทิศทางที่สมดุลและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า การจัดการศึกษาเพื่อชุมชนต้องเกิดจากการร่วมมือจากหลายฝ่าย ภาครัฐ เอกชน และประชาชน ร่วมพลังสู่รูปแบบที่หลากหลายเหมาะสมกับสภาพสังคม วัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่

ในการศึกษากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมเรื่องอักษรธรรมล้านนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัลลภ มณีเชษฐา (2530) สรุปว่าในอดีตมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดอักษรล้านนา โดยอาศัยขั้นตอนของการบวช เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนา พิธีกรรม และความเชื่อ เน้นการอ่านออก เขียนได้ ภูมิปัญญาของล้านนาที่จารึกไว้อักษรล้านนา

ปัจจุบันการถ่ายทอดอักษรล้านนาซึ่งคงมีอยู่ในบางวัด หมอยาพื้นบ้าน และมหาวิทยาลัย เชียงใหม่

นิธิ เอียวศรีวงศ์และคณะ (2537, หน้า 26-65) ได้วิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลง ทิศทางสังคมไทยว่า รากฐานของสังคมคือวัฒนธรรมที่รวมถึงความเชื่อ ระบบคุณค่า ภูมิปัญญา และการปฏิบัติของชุมชนหรือสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีผลต่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นและยังได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลง อีกว่า สิ่งที่เปลี่ยนแปลงอันเกิดจากธรรมชาติจะมีความสอดคล้องสมดุลกัน ส่วนที่เกิดการ เปลี่ยนแปลงเพราะมนุษย์จะทำให้เสียสมดุล การสร้างความสมดุลต้องเกิดจากความเข้าใจเรื่อง วัฒนธรรม ศรีศักร วัลลิโภคม ให้ความหมายวัฒนธรรมคือชีวิต ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม รอบตัวเรา เอกวิทย์ ฌ ถलग กับ นิธิ เอียวศรีวงศ์ สรุปว่า สังคมเป็นระบบสถาบัน ในสังคม ทุกสังคมต้องเกาะเกี่ยวเชื่อมโยง ตรวจสอบ กำกับดูแลซึ่งกันและกัน จะทำให้ระบบทั้งระบบ ดำรงอยู่ได้ ทั้งยังได้มองเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรสงฆ์ รัฐ เอกชน นั่นคือ โครงสร้างความสัมพันธ์ของสังคม

พิศมัย อะโน (2538) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับวัฒนธรรมของชน เผ่ากะเหรี่ยง ผลของการศึกษาพบว่า การศึกษาตามธรรมชาติวิสัยเป็นกระบวนการศึกษาที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมและการดำเนินวิถีชีวิตของคนใน ชุมชน สามารถเกิดขึ้นได้ทุกระยะของชีวิต ส่วนการศึกษาในระบบบางเนื้อหาที่สอดคล้องกับ วัฒนธรรม บางเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมกับวัฒนธรรมการผลิต กิจกรรมที่เกี่ยวข้องจะหมุนเวียน ไปตามฤดูกาลด้านความเชื่อมีการให้ความหมายกับสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวระบบความสัมพันธ์ ในชุมชนจะแสดงออกในรูปแบบประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิด การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในชุมชน วัฒนธรรมด้านความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตภายในชุมชน นำเอาแนวคิดดังกล่าวข้างต้นมาอธิบายปรากฏการณ์ของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของชุมชน ไทลื้อ หมู่ 4 ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย โดยประเด็นแรกจะทำการศึกษา เข้าใจบริบททั่วไปของชุมชน โดยมีองค์ประกอบคือ ลักษณะทางกายภาพ ประวัติความเป็นมา ของชุมชน การปกครอง การศึกษา การประกอบอาชีพ กลุ่มและองค์กร ความสัมพันธ์ใน ชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม รวมทั้งปฏิบัติการทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งจะต้องศึกษา ในภาพรวมของชุมชน เนื่องจากการศึกษาการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ นั้นไม่

สามารถมองแบบแยกส่วนได้ การทำความเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นพื้นฐานแรกที่ต้องศึกษา ประเด็นต่อมาจะศึกษารูปแบบของความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชน เช่น ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ค่านิยมด้านต่าง ๆ วิถีชีวิตและระบบความสัมพันธ์ในชุมชน ทั้งนี้จะต้องศึกษาในแง่ของ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ (ขั้นตอน และพิธีกรรม) ที่เป็นกิจกรรมในชุมชนตลอดจนระบบความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และประเด็นสุดท้ายจะทำการศึกษากลไกทางสังคมที่มีบทบาทในการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ ประกอบไปด้วย พระสงฆ์ หัวหน้าครอบครัว ผู้นำหมู่บ้าน ผู้อาวุโส ครู กลุ่มและองค์กร สถาบันต่าง ๆ กระบวนการทางสังคมและปฏิบัติการทางสังคมด้านต่าง ๆ ในชุมชนที่คนไทลื้อใช้ในการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของตนเอง ประเด็นต่าง ๆ ที่จะทำการศึกษานั้น จะเป็นหัวข้อหลักในการที่จะดำเนินการวิจัยต่อไป ผู้วิจัยจึงได้สรุปกรอบแนวคิด และทฤษฎีหลักที่นำมาใช้ คัดแปลงเสนอเป็นแผนภูมิกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

กรอบแนวคิดทฤษฎีหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

